

ЛІТЕРАТУРА

1. Требін М. П. Формування правової культури в Україні / М. П. Требін // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Правова культура і громадянське суспільство в Україні», 12 жовтня 2007 року, НДІ держ. буд-ва та місцев. самовряд., Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2007. – 214 с.
2. http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/03/130312_ru_s_ukraine_invest_climate.shtml.
3. Загальна теорія держави і права : [підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.
4. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура в розбудові Української держави / І. Голосніченко // Право України. – 2005. – № 4. – С. 24–25.
5. Філософія правового виховання : навч. посіб. / А. П. Гетьман, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2012. – 248 с.
6. Менюк О. Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура / О. Менюк // Право України. – 2001. – № 4. – С. 21–23
7. Калиновський Ю. Ю. Правове виховання як механізм розвитку правового суспільства в Україні / Ю. Ю. Калиновський // Вісн. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2012. – Вип. 3. – С. 135.
8. Богачова Л. Л. Роль закону та інших форм існування права у формуванні правової культури / Л. Л. Богачова // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Правова культура і громадянське суспільство в Україні», 12 жовтня 2007 року, НДІ держ. буд-ва та місцев. самовряд., Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2007. – 214 с.
9. Максимов С. І. Українська правова культура: ціннісний вимір. Правосвідомість і культура політичного вибору громадян: структурно ціннісні зв'язки / С. І. Максимов // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Правова культура і громадянське суспільство в Україні», 12 жовтня 2007 року, НДІ держ. буд-ва та місцев. самовряд., Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2007. – 214 с.

Ю. Ю. Калиновський, доктор філософських наук, професор

РОЛЬ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ У ВІДТВОРЕННІ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Існування демократії, правової держави, правового суспільства та громадянського суспільства в сучасній Україні неможливе без самоорганізації та соціальної активності громадян, яка зумовлена належним рівнем їх політико-

правової культури і правосвідомості. Слід зазначити, що суспільні самоорганізаційні процеси характеризуються таким феноменом, як соціальний капітал, на розвиток котрого значний вплив справляє правове виховання.

На нашу думку, низка правовиховних заходів у державі якраз і повинна бути спрямована на забезпечення самоорганізаційних механізмів функціонування правового (громадянського) суспільства та правової держави, підтримання ініціативи громадян щодо розв'язання суспільнозначущих проблем. З цього приводу Дж. Коулмен зазначає, що соціальний капітал – це будь-який прояв неформальної соціальної організації, котра виступає як продуктивний ресурс для одного або більше акторів [1, с. 307].

У свою чергу У. Бейкер визначає соціальний капітал як ресурс, котрий одержують члени специфічних соціальних структур, а потім використовують його, виходячи із своїх інтересів. Це дає можливість внести зміни у відносини між ними [2].

На думку Р. Барта, соціальний капітал – це приятельські контакти між колегами по службі та більш широкі контакти, через які використовується власний фінансовий і людський капітал [3, с. 9].

У широкому розумінні соціальний капітал включає сукупність недержавних і некомерційних суб'єктів соціального життя, мережу їх взаємозв'язків, цінностей і норм, яких вони додержуються, а також різні види діяльності, виконувані ними з власної ініціативи в рамках сформованої мережі зв'язків та з додержанням усталеної системи норм суспільної взаємодії. У свою чергу правове виховання спрямовує людей на певний тип суспільної поведінки, сприяє поширенню суспільних, правових та моральних цінностей, а у результаті створює підґрунтя для відтворення соціального капіталу.

Цей ресурс базується та акумулюється на родинних відносинах, членстві в групі. Р. Патнем розглядає цей феномен як соціальні мережі (зв'язки), норми взаємодії і довіри, що виникають у відносинах між людьми.

Узагальнюючи наведені визначення, можна констатувати, що соціальний капітал – це рівень співпраці, кооперування спільних зусиль, спрямований на досягнення визначених цілей, організації взаємодопомоги, зв'язки, неформальні мережі, ступінь довіри до людей, інституцій [4, с. 264]. У цьому контексті зазначимо, що однією з функцій правового виховання є інтеграція суспільства на основі пріоритетів соціального партнерства, правового та громадянського суспільства.

На думку Р. Патнема, соціальний капітал може існувати не тільки на рівні окремої ізольованої громади, але й на рівні суспільства в цілому. Він розглядається як колективне благо, а не індивідуальна власність, як соціокультурний феномен – культура довіри і толерантності [5, с. 6].

У свою чергу Ф. Фукуяма акцентує увагу на ціннісному підґрунті соціального капіталу. Так, він зазначає, що соціальний капітал можна визначити як «набір неформальних цінностей чи норм, які поділяються членами групи і які роблять можливим співпрацю всередині цієї групи» [6, с. 9–10]. Стрижнем соціального капіталу виступає довіра, яка робить працю колективу, групи чи організації більш ефективною. Соціальний капітал надає переваги індивідам, які поширюються далеко за межі економічної сфери. Він є необхідною умовою створення здорового громадянського суспільства, яке включатиме різноманітні групи і об'єднання (гуртки, клуби, добродійні неприбуткові організації, спортивні секції, асоціації та ін.), що виступають єдиною ланкою між сім'єю і державою. Соціальний капітал дозволяє різноманітним групам та індивідам усередині неоднорідного суспільства об'єднуватися для захисту своїх інтересів, які можуть нехтуватися державними чиновниками чи могутньою тоталітарною державою. Тому саме право є важливим інструментом взаємодії громадян, своєрідною системою координат для реалізації ініціативи всіх суб'єктів суспільних відносин. Вочевидь, правове виховання має підготувати та спрямовувати людину до правового життя.

У той же час роль демократичної держави як одного з основних суб'єктів правового виховання полягає у створенні умов для накопичення і розвитку соціального капіталу в суспільстві за такими напрямками.

По-перше, держава не має достатньої кількості інструментів для створення більшості форм соціального капіталу. Соціальний капітал є побічним продуктом релігії, традиції, історичного досвіду, а також інших чинників, які перебувають поза державним контролем, і результатів можна досягти за рахунок механізмів підтримання і посилення впливу в суспільстві культурних традицій, що призводять до його консолідації і конструктивної взаємодії.

По-друге, сферою, в якій держава має найбільш доступні їй важелі для накопичення соціального капіталу, є система освіти. Освітні інституції не просто створюють людський капітал у процесі формального навчання, а й сприяють накопиченню соціального капіталу шляхом удосконалення соціальних правил і норм.

По-третє, держава побічно сприяє створенню соціального капіталу за допомогою надання необхідних соціальних і економічних свобод, зокрема, охорона права власності, соціальна і національна безпека тощо.

По-четверте, держава справляє негативний вплив на накопичення соціального капіталу, якщо починає займатися діяльністю, яку краще передати приватному сектору або інститутам громадянського суспільства. Здатність до співробітництва заснована на традиціях та історичній практиці, і коли держа-

ва перебирає на себе більшість функцій, люди стають залежними від неї і втрачають здатність до спонтанної взаємодії [1, с. 307].

Таким чином, відтворення соціального капіталу повинно бути метою правового виховання та важливою умовою функціонування правового суспільства, яке розвивається на основі чинного законодавства та завдяки ініціативі і самоорганізації громадян. Рівень розвитку соціального капіталу визначається ступенем довіри між громадянами, їхньою участю у загальносуспільних справах, їхнім бажанням спільно захищати права і свободи, боротися з несправедливістю тощо.

Як уже зазначалося, важливим суб'єктом правового виховання та правової соціалізації індивіда є різноманітні заклади освіти, які, поширюючи певні цінності, знання та технології взаємодії громадян, сприяють відтворенню соціального капіталу. Підкреслимо, що правовому суспільству, що зараз розвивається в Україні, потрібні сучасні, освічені люди, які можуть самостійно ухвалювати рішення в ситуації вибору, здатні до співпраці, вирізняються динамізмом, конструктивністю, готовністю до міжкультурної взаємодії, володіють відчуттям відповідальності за долю країни, її економічне процвітання. Система освіти повинна не тільки готувати людей до життя у правовому суспільстві, а й і створювати це суспільство і державу шляхом формування настанов на свідому участь суб'єктів правового виховання у загальнодержавних та загальносуспільних справах. У зв'язку з цим перед суспільством і відповідно перед педагогами постають такі завдання:

- реформування суспільствознавчої і правової освіти;
- становлення системи громадянської освіти;
- етичне, правове виховання школярів та студентів як громадян України;
- виховання об'єктів навчання на основі цінностей демократичного суспільства;
- адаптація школярів та студентів до сучасного життя.

Безсумнівно, відтворення соціального капіталу через систему освіти потребує використання нових підходів у вихованні та навчанні. Вважаємо, що ці завдання можуть бути вирішені через радикальну зміну змісту освіти на основі компетентнісного підходу, в основі якого повинні бути здатність (уміння) діяти на основі одержаних знань, і головне – за умови правової компетентності майбутнього фахівця як носія цінностей і стандартів правової поведінки та співучасника різноманітних соціальних взаємодій. Отже, успішність правової підготовки фахівців, підвищення їх правової компетентності є шляхом до ефективного відтворення соціального капіталу. На етапі вузівської підготовки цього можна досягти за певних умов:

1) правова підготовка майбутніх фахівців повинна мати системний характер, включати різноманітні форми правового навчання і виховання студентів;

2) правова підготовка повинна бути безпосередньо пов'язана з поетапним засвоєнням розумових дій у студентів, основу яких становлять опанування правових знань і умінь на базовому та просунутому рівнях.

У свою чергу на рівні післявузівської освіти для посилення правовиховного ефекту на об'єктів навчання необхідно здійснити такі заходи:

– при проведенні обов'язкового регулярного підвищення кваліфікації фахівців освітні програми мають включати правові курси, орієнтовані на вивчення правової теорії і практики, змін у законодавстві;

– у системі перепідготовки кадрів необхідним є введення до стандартів професійної освіти блоку правових знань, орієнтованого на підготовку фахівця конкретної кваліфікації.

Усі ці дії повинні призвести до посилення правової підготовки педагогів, до їх більш активної участі у правовому вихованні й у результаті – до формування правової компетентності та правової культури молоді, яка відтворюватиме стандарти правового суспільства. Зазначимо, що під правовою компетентністю фахівці розуміють здатність людини ефективно розв'язувати проблеми, що виникають у житті, правовими способами. Правова компетентність може і повинна стати найважливішим чинником розвитку особистості, створення громадянського суспільства і демократичної, правової держави в сучасній Україні. Формування правової компетентності вимагає розроблення і впровадження відповідної технології навчання. При цьому знання є головною, а проміжною метою правової компетентності [7, с. 88–89].

Підбиваючи підсумки викладеного, зазначимо, що основними напрямками у сфері правового виховання та правової політики як засобів відтворення соціального капіталу в українському суспільстві є:

– вироблення єдиної правової політики та розроблення на її основі тактичних і стратегічних програм правового виховання населення;

– професіоналізація законотворчої діяльності, надання населенню права законодавчої ініціативи, посилення юридичної відповідальності за порушення прав і свобод громадян;

– розвиток судової системи, створення консультативних рад при юридичних відомствах;

– популяризація правових знань в освітній діяльності та за допомогою ЗМІ;

– подальший розвиток наукових досліджень у галузі праворозуміння, правосвідомості, правової культури, подолання розриву між правовою наукою і юридичною практикою, підвищення якості вищої юридичної освіти в Україні;

- поліпшення умов діяльності громадських організацій (зокрема правозахисних), підтримання правової ініціативи громадян;
- використання зарубіжного досвіду у сфері правового виховання та залучення міжнародних організацій для здійснення моніторингу правовиховної діяльності в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Coleman J. *Foundations of Social Theory* / J. Coleman. – Cambridge (MA), 1990. – 423 p.
2. Беккер Г. С. Экономический взгляд на жизнь / Г. С. Беккер // Нобелевская лекция 9 декабря 1992 г. ; Мировая экономическая мысль сквозь призму веков : в 5 т. – М. : Мысль, 2004. – 844 с.
3. Burt R. *Structural Holes the Social Structure of Compretition* / R. Burt. – Cambridge (MA), 1992. – 313 p.
4. Шаповалова Т. В. «Людський капітал», «соціальний капітал»: генеза, схожість і відмінність категорій / Т. В. Шаповалові // Вісн. Східноукр. нац. ун-ту ім. Володимира Даля. – 2012. – №10[181]. – С. 261–268.
5. Сукачов В. В. Політична довіра як складова соціального капіталу громадянського суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01 / В. В. Сукачов ; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2005. – 17 с.
6. Фукуяма Ф. Великий Разрыв / Ф. Фукуяма; пер. с англ. под общ. ред. А. В. Александровой. – М. : ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 474 с.
7. Клочкова Д. М. Формування правової компетентності у сучасних студентів / Д. М. Клочкова // Освіта Донбасу. – 2011. – №2 (145). – С. 86–90.

І. І. Коваленко, кандидат філософських наук, доцент

ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ГРОМАДЯН ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ

Останнім десятиліттям у суспільному розвитку притаманні фундаментальні зміни, які зумовили стрімке підвищення ролі знання в інформаційному суспільстві. Так, застосування знання, з одного боку, нині вважається головним джерелом та умовою соціально-економічного прогресу, а з другого – забезпечує на практиці компетентність членів суспільства.

Формування компетентності громадян пов'язане з низкою особливостей, головними серед яких є невизначеність місця та ролі людини в умовах динамічного розвитку інформаційних систем та специфіка нормативного регулювання людиною віртуального світу. В умовах розвитку нової соціотехнологічної реальності право покликане забезпечити свободу особистості у динамічній рівновазі між її інтересами та суспільною необхідністю. Отже, досліджен-